

Törökország líbiai beavatkozásának motivációja és háttere. Geopolitikai érdekérvényesítés Észak-Afrikában és a Földközi-tenger keleti medencéjében

The Motivation and Background of Turkey's Intervention in Libya. Geopolitical Advocacy in North Africa and the Eastern Mediterranean

Málnássy András

Összefoglaló: Míg Törökország ázsiai és európai kapcsolataival, illetve a közel-keleti térségben betöltött szerepével sokan foglalkoznak, addig az észak-afrikai reláció általában elvész a vizsgálódásokban. Az utóbbi években azonban megfigyelhető, hogy az „arab tavasz” következtében az észak-afrikai országokkal való kapcsolatok egyre inkább felértékelődőben vannak a törökök geopolitikai gondolkodásában, s úgy tűnik, a bővítésük hosszabb távon is a terveikben marad. A tanulmány e külpolitikai aktivitás mozgatórugóinak és céljainak a bemutatására törekszik, egy észak-afrikai állam, Líbia vonatkozásában. Törökország expanzív külpolitikáját vizsgálva képet kaphatunk arról is, hogy Ankara hogyan kívánja egy ország támogatásán keresztül növelni az érdekszféráját a tágabb régióban, nevezetesen a kelet-mediterráneumi térségben.

Kulcsszavak: Törökország, Líbia, külpolitika, geopolitika, katonai intervenció

Abstract: *While a lot of researchers focus on Turkey's relations with Asia and Europe and its role in the Middle East, its North African relations are often neglected. In recent years, due to the Arab Spring, it has been observed that these relations are becoming increasingly valuable, which seems to be a longer-term vision in Turkish geopolitical thinking. This study seeks to present the drivers and goals of this foreign policy activity in relation to Libya, a North-African state. By examining Turkey's expansive foreign policy, this analysis provides an explanation as to how Ankara intends to increase its sphere of interest in the wider region, namely the Eastern Mediterranean region, through the support of a country.*

Keywords: *Turkey, Libya, foreign policy, geopolitics, military intervention*

Bevezetés

A 2011 elején kirobbant kormányellenes tüntetéssorozatok jelentős változást hoztak a Közel-Kelet és Észak-Afrika országai számára. Az „arab tavasz” alapjaiban változtatta meg a térség politikai térképét, megbomlott az addigi *status quo*, és instabil belpolitikai helyzet alakult ki számos országban. A megváltozott körülmények a regionális hatalmi ambíciókkal rendelkező Törökország és a török külpolitika számára is kihívást jelentettek. A felgyorsult folyamatok kikényszerítették a külpolitikai koncepciók újraértékelését,

amely során a kis-ázsiai ország az Ahmet Davutoğlu külügyminiszter nevéhez köthető „zéró probléma a szomszédokkal” politikájának¹ a feladására kényszerült. A líbiai polgárháború volt az egyike azon kihívásoknak, amelyekkel a „zéró probléma” politikának komolyan szembe kellett néznie. Az események rávilágítottak a koncepció sérülékenységre, és megmutatták a török vezetés számára, hogy egy aktívabb és proaktív külpolitikára van szükség az ország központi hatalmi szerepének a fenntartása érdekében.

A tanulmány célja az „arab tavasz” következményei során végbement török külpolitikai változások megvizsgálása egy, a folyamatok által leginkább érintett ország, Líbia relációjában. A dolgozat hipotézise, hogy a „zéró probléma” török külpolitikai paradigma az „arab tavasz” során megváltozott, és egy expanzívabb, a belpolitikai folyamatokba kemény eszközökkel (*hard power*) is beavatkozni hajlandó pragmatikus politikává alakult át. Ennek alátámasztására a tanulmány első fejezetében megvizsgálom a változó líbiai helyzetre adott török választ, amely először a politikai, később a katonai beavatkozásban csúcsosodott ki. A második fejezet kitér Ankarának az észak-afrikai országgal kapcsolatos stratégiai és geopolitikai céljaira, a harmadik pedig bemutatja a tágabb geopolitikai céljait is: a Földközi-tenger keleti medencéje és az ott található stratégiai nyersanyagok feletti uralomra irányuló törekvéseket, valamint azok elérése érdekében Líbia „felhasználását”. A negyedik fejezet összegzi Törökország líbiai gazdasági érdekeit, majd zárásként bemutatja a török katonai beavatkozás körülményeit és folyamatait. A szerzői hipotézis igazolása induktív módszerrel történik, amely során kiderül, hogy a török külpolitika hogyan változott meg az „arab tavasz” által érintett egyik államnak a folyamatai során. A terjedelmi korlátok miatt a tanulmány az aktuális helyzetre összpontosít, miközben ismerteti, kontextusba helyezve megvizsgálja és elemzi a török geopolitikai célokat, valamint a török–líbiai kapcsolatok alakulását az „arab tavasz” és a polgárháború eseményeinek fényében. A szerző a hazai és a nemzetközi szakirodalomra támaszkodik, és török szemszögből mutatja be a líbiai események változásait, valamint Ankarának az azokra adott reakcióit.

Növekvő líbiai török jelenlét a polgárháború előrehaladtával

Törökországot, akárcsak a Közel-Kelet és Észak-Afrika többi meghatározó hatalmát, az „arab tavasz” történései és következményei felkészületlenül érték. Miután azonban túljutott a kezdeti „sokkon”, Ankara viszonylag gyorsan az új körülményekhez igazította a prioritásait, és aktív külpolitikába kezdett az átalakulásban való vezető szerep eléréseért (Kardaş, 2011). A kis-ázsiai országot kulcsszereplővé tette a geopolitikai elhelyezkedése, és az „arab tavasz” országaihoz való földrajzi közelsége révén szinte nélkülözhetlenné vált a problémák kezelésében.

¹ A „zéró probléma” politika minimalizálni kívánja a szomszédos országokkal és régiókkal való konfliktusokat, és kerüli a nemzetközi konfliktusokban való részvételt. Ahmet Davutoğlu víziója Törökország globális szereplővé válását vetíti előre.

Törökországnak a líbiai polgárháború 2011. februári kirobbanását követő Líbia-politikáját több szakaszra lehet bontani, amelyek gyakorlatilag leképezik az események előrehaladásának a dinamikáját. Az első szakasznak a 2011–2014 közötti időszak tekinthető, amely újabb két részre tagolható: a líbiai polgárháborúra (2011–2012), valamint az azt követő átmeneti időszakra. Az elsőben a legfontosabb törésvonalnak a Muammar al-Kaddáfi rendszeréhez való viszonyulás bizonyult, amely a szemben álló felek döntéseit és reakcióját meghatározta. Miközben a nyugati országok gyorsan felhagytak Kaddáfi támogatásával, és a felkelők oldalára álltak, a davutoğlui külpolitika azt diktálta Ankarának, hogy a líbiai rezsimmel tartson fenn jó kapcsolatot. A török kormány eleinte semleges álláspontot képviselt, amikor azonban már a kis-ázsiai országról kialakult nemzetközi képet érintette a diktátor támogatása, feladta az addigi politikáját, és a felkelők oldalára állt (Bihari, 2012). A *status quo*, bármennyire is kedvező volt Törökország számára, Líbia esetében nem volt tovább fenntartható. A folyamatok előrehaladtával párhuzamosan Recep Tayyip Erdoğan külpolitikájának az egyik központi elemévé vált a líbiai konfliktusban való szerepvállalás, amely során egy stabil ottani központi kormányzat felállításának a támogatásával próbálta helyreállítani a megtépázott gazdasági kapcsolatokat. A Líbiában kialakult kaotikus helyzet és a növekvő erőszak már e szakaszban is egyre jelentősebb károkat okozott a török gazdasági érdekek szempontjából is.

A következő szakasz (2014–2019) a második líbiai polgárháborúval kezdődött, és a török külpolitika aktivitásának a felgyorsulása, valamint annak a katonai beavatkozás irányába történt fokozatos eltolódása volt megfigyelhető. A Muszlim Testvériséggel szimpatizáló iszlamista pártok 2014 első felében gyakorlatilag átvették a hatalmat Tripoli felett, az „elkergetett” iszlamistaellenes, szekulárisabb erők pedig Tobrukba menekültek. Ezzel két törvényhozó testület – a Tripoliban üléselő Általános Nemzeti Kongresszus (*General National Congress*, GNC), valamint a tobruki Képviselők Háza (*House of Representatives*, HoR) – jött létre, és két laza hatalmi szerveződés alakult ki az országban. Az iszlamizmus ellen foglalt állást Khalifa Haftar tábornok, aki hivatalosan is szövetséget kötött a tobruki hatalmi központtal, és az iszlamisták elleni harc vezetőjévé vált. A Muszlim Testvériség megerősödését komoly fenyegetésként értékelte a szomszédos Egyiptom is, amely a 2013 nyarán végrehajtott katonai puccsot követően megtorló jelleggel lépett fel a tagjaival szemben. A szervezet megítélése voltaképpen meghatározta – és jelenleg is meghatározza – a líbiai polgárháborúban megjelent nemzetközi szereplők közötti, ideológiai alapúnak is értelmezhető törésvonalat. Hasonló álláspontot képvisel, és ebből adódóan Haftar tábornok erőit fegyverekkel és katonai eszközökkel támogatja Egyiptom mellett Szaúd-Arábia, Kuvait és az Egyesült Arab Emírségek, illetve kisebb részben Franciaország és Oroszország is. Eközben a Muszlim Testvériséget támogató iszlamista blokkba Törökország, Katar és Szudán tartozik, de ezt a csoportot segíti Olaszország is (Garai, Polgár és Szalai, 2016).

2015 első felében az Iszlám Állam elfoglalta Szirtet és Líbia északkeleti partvidékének egy részét, s létrehozta ezzel az országban a harmadik hatalmi centrumot. A líbiai konfliktusban ideiglenes megoldásnak bizonyult az ENSZ égisze alatt 2015. december 17-én, a marokkói Szkhíratban aláírt Líbiai politikai megállapodás (*Libyan Political Agreement*), amely – erős külső nyomásra – létrehozta a líbiai Nemzeti Egységkormányt (*Government of National Accord, GNA*), és a miniszterelnök Fájez esz-Szarrádzs lett. Az egyezmény egyik legfontosabb megállapítása az volt, hogy a líbiai válságot nem lehet katonai úton megoldani, ezért a feleknek törekedniük kell az erőszak alkalmazásának az elkerülésére. A dokumentum szerint a GNA feladata a fegyverek begyűjtése, a különböző milíciák feloszlata és a tagoknak egy közös líbiai hadseregbe való integrálása lett volna. 2016 januárjában meg is alakult az átmeneti kormány, azonban a tobruki képviselőház nem szavazott bizalmat neki (Garai et al., 2016). Növelte a belső feszültséget az is, hogy az egységkormány nem tudott hatékonyan szembeszállni az egyre növekvő befolyással rendelkező milíciákkal és radikális szervezetekkel, s ennek ürügyén a Haftar vezette Líbiai Nemzeti Hadsereg (LNA) növelte a kormánnyal szembeni nyomást. A tábornok az iszlamistaellenes retorikájával azt a benyomást keltette, mintha az országban egyedül ő küzdene a radikális csoportok előretörése ellen, mivel azok a GNA-val szövetséges erők soraiba is beférkőztek. A korábbi HoR–GNC-szembenállás ebben a szakaszban átalakult a GNA-t támogató és az azt elutasító csoportok vetélkedésévé, a kezdeti eredmények dacára 2016 nyarára pedig a líbiai belpolitika újabb válsága körvonalazódott (Marsai, 2017). A következő két évben a külső szereplők még intenzív kísérleteket tettek arra, hogy a feleket kibékítsék, az LNA-t és a GNA-t egyezsére bírják, azonban mindegyik kevés sikerrel járt.

Haftar 2019. április elején úgy döntött, hogy felrúgja az addigi, zömében tárgyalásos megoldást, és katonai támadást indít Tripoli ellen. A gyors győzelem reménye azonban elszállt, és a harmadik líbiai polgárháború egy elhúzódó fegyveres konfliktussá eszkalálódott. A kezdeti kisebb összecsapások után a harcok egyre brutálisabbá váltak, s a támadások egyre gyakrabban érintették a lakóövezeteket és a civil lakosságot (Marsai, 2019). Erdoğan török elnök a líbiai folyamatokra válaszul bejelentette, hogy Törökország kész minden segítséget megadni az egységkormánynak Haftar támadásai megfékezésére (Al Jazeera, 2019). A támogatás katonai segítségnyújtásban is megnyilvánult, és Törökország haditechnikai eszközöket küldött a GNA-nak (*Middle East Eye*, 2019a). Haftar tábornok ezt nyílt fenyegetésnek értékelte, az LNA főparancsnokságának a szóvivője egyenesen „török invázióról” beszélt, s kijelentette, hogy az magával vonhatja a katonai konfrontációt is. Hozzátette: az LNA ezért a továbbiakban célpontnak tekinti Törökországnak a Líbia partjainál horgonyzó hajóit, a hazájukban tartózkodó katonáit és a gazdasági érdekeltségeit is (*Al Arabiya*, 2019). Az LNA bejelentése után az összecsapások során már török állampolgárok is veszítették életüket (*International Crisis Group*, 2020).

Ankara Líbia-politikájában egy új szakasz kezdetének tekinthető a GNA-val 2019. november 27-én kötött, a Földközi-tenger területeinek szuverenitásáról, valamint a katonai együttműködésről szóló egyetértési megállapodás (*Memorandum of Understanding, MoU*) aláírása. A két dokumentum politikai jelentősége túlmutat a polgárháború sújtotta ország határainál, és megágyazott Törökország tényleges katonai beavatkozásának. Az első megállapodás kiemeli, hogy a kelet-mediterráneumi régió tengeri határai vita tárgyát képezhetik, mivel a térségben az utóbbi években feltárt kőolaj- és földgázlelőhelyek miatt teljesen új helyzet alakult ki (Butler és Gumrukcu, 2019). Kiderül belőle, hogy Törökország politikai és gazdasági céljai nem állnak meg Líbia partjainál, Erdoğan törekvése sokkal inkább egy expanzív regionális politika részének tekinthető, amely a Földközi-tenger térségében található nyersanyagok kiaknázására irányul, s ebben Líbia fontos szövetségese és partnere lehet Törökországnak. A második egyezményben az együttműködést kiterjesztették a tényleges katonai segítségnyújtásra, a terrorelhárítási képzésekre, a migráció kezelésében nyújtandó segítségre, katonai szállításra és szakértők cseréjére is. A katonai segítséget Líbia egy, a török kormánynak hivatalosan benyújtott kéréssel tudja „aktiválni”, s akkor az a Nagy Nemzetgyűlés jóváhagyását követően küldhet egységeket Líbiába. A megállapodást 2019 decemberében a líbiai egységkormány és a török parlament is ratifikálta (Bozkurt, 2019).

Ankara stratégiai és geopolitikai céljai Líbiában

Az utóbbi években az Oszmán Birodalom felbomlása óta nem tapasztalt török külpolitikai aktivitás figyelhető meg a Közel-Kelet és Észak-Afrika egyes régiói iránt. Az akkor a miniszterelnöki posztot betöltő Erdoğan 2011 szeptemberében történelmi jelentőségű körutat tett az „arab tavasz” három helyszínére – Egyiptomba, Líbiába és Tunéziába –, ami a török aktivizmusnak a térségbeli növekedését bizonyította. Törökországnak már régóta határozott törekvése, hogy a tágabban értelmezett Közel-Kelet vezető regionális hatalmává váljon. Az Igazság és Fejlődés Pártjának (*Adalet ve Kalkınma Partisi, AKP*) 2002-es hatalomra kerülése óta a török vezetés célja, hogy a Közel-Kelet és Észak-Afrika a stabilitás, a prosperitás és a gazdasági együttműködés térségévé váljon. Egy ilyen környezet ugyanis ideális lenne ahhoz, hogy a török érdekek jól érvényesíthetők legyenek (Bihari, 2012). Davutoğlu a „zéró probléma” politikáját is e cél érdekében alakította ki.

Az „arab tavasz” eseményei során a török döntéshozók felismerték, hogy a davutoğlui külpolitika újraértékelésre szorul, és a regionális politikai szereplők megváltozása új kihívásokat jelent Ankara számára. Az ország hatalmi pozíciójának a megőrzése érdekében a külpolitikában a korábbi óvatos, kiváráó magatartás helyett aktívnak és kezdeményezőnek kell lenni. A cél Líbiában a Muszlim Testvériség támogatása, adott esetben a török modell exportálása, valamint a regionális ellenfelek gyengítése, azaz a stratégiai

rivális Egyiptom, az Egyesült Arab Emírségek és Szaúd-Arábia rovására történő pozíciószerzés. Ez utóbbiak a líbiai konfliktusban Haftar fő külföldi támogatóiként voltak/vannak jelen, és támadják mindazon politikai csoportosulásokat, amelyek a Muszlim Testvériséghez valamilyen formában kapcsolódnak, a török kormányzat támogatását élvezik, és az „arab tavasz” során viszonylag megerősödtek. Mivel a líbiai kormánynak jelenleg van olyan tagja, aki a Muszlim Testvériséghez köthető, és a mögötte álló erőt Ankara is támogatja, így a líbiai vezetés gyengítését Törökország a saját külpolitikai érdekei elleni támadásnak értékeli (Hiltermann, 2018).

Ahogy arra korábban is történt utalás, az „arab tavasz” eseményeinek előrehaladtával egyre jobban megfigyelhető lett a török geopolitikai ambíciók növekedése, sőt sok esetben a külpolitikai célok katonai erővel és eszközökkel történő érvényesítése. Az utóbbi évek tapasztalatai alapján ez a törekvés már nemcsak a szárazföldön jelenik meg (pl. Szíria, Líbia), hanem a Földközi-tengeren is. Az érdekérvényesítés stratégiáját szolgálja, hogy Törökország újabban jelentős pénzügyi forrásokat fordít egy ütőképes hadiflotta kiépítésére. A terveik szerint még 2020-ban átadják az ország első repülőgép-hordozóját, 2023-ra pedig összesen 24 új hajót, köztük négy fregattot tudnak vízre bocsátani (Tsiplacos, 2019). Az expanzív irány a török külpolitikai koncepcióban is megjelenik: a török „haza” (*vatan*) fogalom nem kizárólag a szárazföldre (Anatóliára) értendő, hanem a „kék hazára” (*mavi vatan*), azaz a tengerekre is. A kifejezést Ramazan Cem Gürdeniz admirális alkalmazta először 2006-ban (Gürdeniz, 2018), míg a geopolitikában 2019 márciusától, egy tengerészeti hadgyakorlat óta használják. 2019. február 27. és március 8. között, „Mavi Vatan” néven rendezték meg Törökország modern kori történelmének legnagyobb haditengerészeti gyakorlatát. A Fekete-, az Égei- és a Földközi-tengeren zajlott műveletben 103 hadi- és egyéb hajó, tengeralattjáró, valamint számos drón vett részt (Egeresi, 2019). A hadgyakorlat szimbolikusan is kijelölte a török külpolitikának a „kék hazára” terjeszkedő irányát.

Líbiában Ankara egyértelmű stratégiai célja a katonai beavatkozással a szövetséges tripoli kormány túlélésének a biztosítása és támogatása, valamint a saját gazdasági érdekei védelme. A 2019 áprilisában megkezdett, haditechnikai eszközök révén történő segítségnyújtásról azonban hamarosan kiderült, hogy az nem elég e célok megvalósításához, így elkerülhetetlenné vált a katonai intervenció. 2019 novemberében ugyanis a Haftar vezette egységek jelentős előretörést értek el, Erdoğan ezért a tényleges katonai beavatkozás mellett döntött. A török elnök a lépés igazolására két, egymást kiegészítő narratívát használt. Az egyik szerint az Oszmán Birodalom idején török fennhatóság alatt állt Líbiában több mint egymillió ún. köroğlu török él jelenleg is, akiket meg kell védeni Haftar etnikai támadásaitól. A másik érve úgy hangzott, hogy Haftart egy, az ENSZ által elismert, legitim líbiai kormány megdöntéséért harcoló „puccsistának”, a Tripoli elleni támadást pedig „puccsísérletnek” kell tekinteni, amit olyan „antidemokratikus” országok támogatnak, mint Egyiptom, Szaúd-Arábia és az Egyesült Arab Emírségek

(Akan, Uslu, Çimen, Balta és Ekiz, 2020). Az *International Crisis Group* (2020) szerint Ankara a katonai beavatkozással voltaképpen azt akarta elérni, hogy Haftar ne tudjon katonai győzelmet aratni a GNA felett, és ismét a tárgyalás felé mozdíthassa el a feleket.

A tágabb stratégiai környezet – a Földközi-tenger keleti medencéje mint a török érdekérvényesítés színtere – és a líbiai beavatkozás haszna

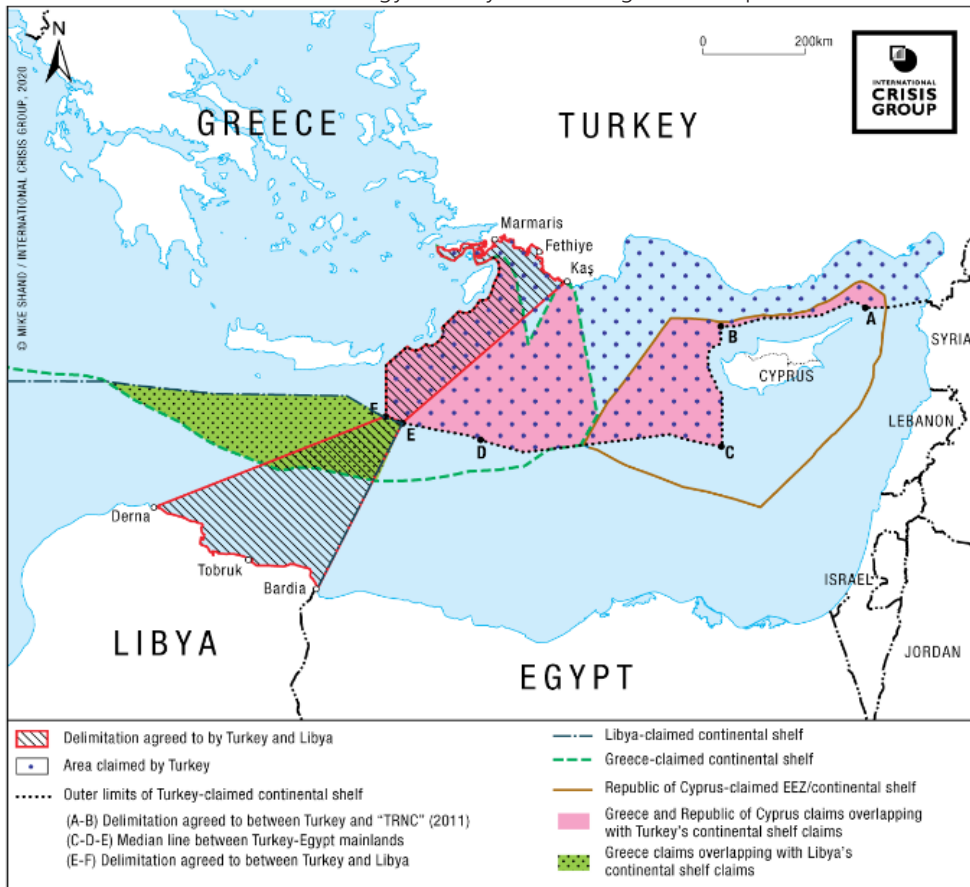
A líbiai konfliktus egyik fontos „mellékhadszíntere” török szempontból a Földközi-tenger keleti medencéje, hiszen az ott található stratégiai jelentőségű földgázlelőhelyek a tágabban vett török geopolitikai célok metszéspontjában helyezkednek el. Az elmúlt években egyértelműen felértékelődött a kelet-mediterráneumi térség geostratégiai jelentősége, és számottevően megnőtt a régióbeli külpolitikai aktivitás is. Ez nagyrészt annak köszönhető, hogy 2009 óta több jelentős gázmezőt tártak fel az Egyiptom, Izrael és Ciprus által határolt tengerrészekben. Egyes kutatások szerint még jókora szénhidrogénkészlet található ott, s ez felkeltette a környező országok kormányainak a figyelmét (Tagliapietra, 2020). A lehetőségek kihasználásával ugyanis a ma még behozatalra szoruló országok gázexportőrökké, energetikai központokká válhatnak, és hatalmas bevételekre tehetnek szert. A Földközi-tenger keleti medencéjében található gázvagyon miatt Törökország a tengeri határok „újrarajzolását” szeretné elérni, és jelentős területeket követel magának. E törekvésében pedig szövetségesként tekint Líbiára, a Földközi-tenger térségének meghatározó államára.

A törökök ellenséges lépésként értékelték, hogy Izrael, Egyiptom és a Ciprusi Köztársaság – amelyek a térségben már több sikeres fúrást is végrehajtottak –, valamint a szállítás szempontjából fontos Görögország nélkülük kötött szoros együttműködést a földgázmezők feltárására. 2019 januárjában az említett országok, továbbá Jordánia, Olaszország és a Palesztin Hatóság részvételével tartottak találkozót Kairóban, ahol egy, az energetikai együttműködést koordináló regionális intézmény (*Eastern Mediterranean Gas Forum*) létrehozásában állapodtak meg (Reuters, 2019). A törökök Líbiához való közeledését bizonyos értelemben az e szövetség ellensúlyozására tett lépésnek is tekinthetjük. 2019. november 27-én pedig egy közel 18,6 tengeri mérföldes (35 km) hosszú közös tengeri határról állapodott meg Ankara a líbiai egységkormányval (török–líbiai tengeri megállapodás). Ez a gyakorlatban azt jelenti, hogy az addig Görögországhoz és a ciprióta görögökhöz tartozó földközi-tengeri térség egy jelentős részét a magának nyilvánította (Hacaoglu és Kozok, 2019).

1. ábra¹

A török–líbiai delimitációs egyezmény és a térségbeli szereplők követelései

A térséget érintő események Ankara szempontjából kedvezőtlen irányba mozdultak el azzal, hogy az izraeli, a görög és a ciprusi energiaügyi miniszter 2020 januárjában aláírta az EastMed gázvezetékprojekt (*Eastern Mediterranean Pipeline Project*), az Izrael és a Ciprusi Köztársaság felségvizének mélyéről Görögország érintésével – Törökország kikerülésével – Európába tartó, 1.900 km hosszú vezeték tervének végső dokumentumait (*Ns Energy*, 2020). A projekt súlyosan veszélyezteti Ankara érdekeit, és konfliktust eredményezhet az is, hogy a tervezett gázvezeték a líbiai–török tengeri megállapodás által kijelölt kizárólagos gazdasági övezet (EEZ)³ területén haladna keresztül.

² Forrás: *International Crisis Group*, 2020, 27. o.

³ A kizárólagos gazdasági övezet maximum 200 tengeri mérföldre benyúló terület lehet, amelyben egyedül az adott állam rendelkezik az ott található erőforrások, nyersanyagok fölötte.

A kelet-mediterráneumi térségben kialakult konfliktusok rendezésében a fő problémát egyrészt a ciprusi vita jelenti, amely lehetővé teszi, hogy Ankara a tengeri határookra a saját, jól felfogott érdekének megfelelően tekint (például nem ismeri el a Ciprusi Köztársasághoz tartozó felségvizeket). Másrészt az, hogy mivel Törökország nem ratifikálta az ENSZ 1982-es tengerjogi egyezményét (UNCLOS), a kizárólagos gazdasági övezet kialakítását nem annak megfelelően értelmezi. Míg Görögország például az EEZ határát a hozzá tartozó szigetektől, addig a kis-ázsiai állam a szárazföldtől számítaná, ami jelentősen csökkentené a görög gazdasági övezet területi kiterjedését.

Törökországnak a kelet-mediterráneumi térséggel kapcsolatos céljai egyértelműek. A török kormány biztosítani akarja magának a saját kontinentális talapzatához, illetve azzal együtt az Észak-ciprusi Török Köztársasághoz tartozó területek alatt fellelhető természeti kincsek kitermelésének a jogát. Ennek érdekében szövetségest keresett a régióban (Líbia), valamint erődemonstrációként az elmúlt hónapokban kutatóhajókat és hadihajókat küldött a fennhatósága alá eső vizekre. Ezzel a lépéssel Ankara nyomást gyakorolhat a számára kedvezőtlen és az utóbbi években felgyorsult kelet-mediterráneumi együttműködésre, s kiváltképp a ciprusi kutatásokra (Egeresi, 2019).

Török gazdasági érdekek Líbiában

Törökország már a hetvenes években szoros gazdasági kapcsolatot alakított ki Kaddáfi Líbiájával, amelynek jelentős lendületet adott az 1974-es ciprusi válságban képviselt hasonló politikai álláspont. Líbia ugyanis támogatta a törökök által indított ciprusi békehadműveletet, és fedett művelet keretében katonai eszközöket szállított Ankara számára (Öztaş és Polat, 2019). 1975 januárjában a két ország magas szintű tanácskozást tartott, amelyen aláírták a gazdasági partnerségi és kereskedelmi megállapodást (*Agreement on Economic Partnership and Trade*), valamint számos, a következő évek beruházásait ösztönző egyéb gazdasági egyezményt. A kapcsolatok erősödésének folyamányaként a két ország közötti kereskedelem volumene – az egyre több közös projekt és vegyesvállalatnak köszönhetően – jelentősen megnövekedett. 1977-ben megalapították az Arab–Török Bankot (A&T Bank) Isztambulban, amelynek elsődleges célja a Törökország, valamint a közel-keleti és észak-afrikai országok (MENA) közötti kereskedelmi és gazdasági kapcsolatok elősegítése volt. Már a hetvenes évek végén prioritásként határozták meg a felek, hogy jelentősen növelni kell a török vendégmunkások számát Líbiában.

A líbiai polgárháború kirobbanását követően Törökország az ott lévő saját gazdasági érdekeltségei megvédésében és megőrzésében volt érdekelt. A két ország kereskedelmi volumene az 1980-as 7 milliárd dollárról négy évtizedes csúcsra emelkedett a Kaddáfi bukását megelőző évben, 2010-ben, és majdnem 17 milliárd dollárt tett ki. Törökország leginkább ékszereket, textilt, bútorokat, gyógyszereket, szőnyeget, cementet és egyéb

építkezési alapanyagot exportált Líbiába, míg az főleg nyersanyagokat (nyersolajat, petróleumot, aranyat, különböző fémeket, alumíniumot, ásványi olajakat és metil-alkoholt) vitt ki a kis-ázsiai országba (Öztaş és Polat, 2019). Mivel a polgárháború kirobbanásakor 15 milliárd dollár értékű török befektetés volt Líbiában, és több mint 25 ezer török vendégmunkást kellett hazaszállítani onnan, az Erdoğan-kormány nagy óvatossággal kezelte a líbiai kérdést (Csicsmann és N. Rózsa, 2013).

Az építőipari szektor – ahogy fentebb már arról szó volt – mindig is kitüntetett helyet foglalt el a török–líbiai gazdasági kapcsolatokban. A török építőipari vállalatok az észak-afrikai országot a hetvenes évek óta egy prosperáló piacnak tekintették, ahol egyre nagyobb profitot érhetnek el, és még több befektetést tudnak megvalósítani (Beaumont, 2019). Az 1972 és 2010 közötti teljes időszakot tekintve Líbia a második legjelentősebb partnerük lett: több mint 26 milliárd dollár értékben valósítottak meg ott építőipari projekteket (Öztaş és Polat, 2019). Míg a kilencvenes években Oroszország jelentette (35%-kal) a fő működési területüket, még jelentősen megelőzve Líbiát (14%), addig a kétezres évek első évtizedében az előbbi csökkenő részesedése (15%) mellett az utóbbi hasonlóan komoly partnerükké vált (Szigetvári, 2018). 2011-ben már a török építőipari vállalatok külföldi szerződéseinek 12 százaléka kapcsolódott Líbiához, amelyek összértéke meghaladta a 2,4 milliárd dollárt. A több mint kétszáz török cég összesen 214 projekt keretében folytatott építkezést több líbiai nagyvárosban, köztük Tripoliban, Tobrukban, Bengáziban és Dernában (Öztaş és Polat, 2019).

Ankara számára a másik fontos terület Líbiával kapcsolatban az olajipar volt. A Török Olajvállalat (*Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı*, TPAO) a polgárháborút megelőzően több mint 180 millió dollárt investált az ottani olajkitermelésbe, ám később a munkálatok feladására kényszerült (Can, 2020). A gazdasági kapcsolatok minőségét mutatta, hogy 2011-ben Törökország az A&T Bankon, valamint a török Takarékbetét-biztosítási Alapon (*Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu*, TMSF) keresztül jelentős pénzügyi támogatást és hiteleket nyújtott Tripolinak (Öztaş és Polat, 2019).

Ankara folyamatosan arra törekedett, hogy a 2011 óta jelentős veszteségeket elszenvedett török építőipar „újjáéledjen” Líbiában. A veszteségek, illetve az elmaradt bevételek miatt 2019. január 31-én Isztambulban újra ülésezett a Török–Líbiai Közös Építésügyi Munkacsoport, és az esemény zárásaként a felek aláírtak egy MoU-t a török építőipari beruházások folytatásának a lehetőségéről. Törökország a 2019 novemberében megkötött katonai és tengeri megállapodástól is a bilaterális gazdasági kapcsolatok fejlődését remélte; egy másik olvasatban viszont ez azt is jelentette, hogy a gazdasági pozíciók megőrzésének a feltétele a Tripolinak nyújtott katonai segítség volt. A török külpolitikát is befolyásoló érdekvédelmi szervezet, a Független Iparosok és Üzletemberek Egyesülete (*Müstakil Sanayici ve İş Adamları Derneği'nin*, MÜSIAD) úgy számolta, hogy a szorosabb kapcsolatok következtében az export éves növekedése a 2018-as 1,49 milliárd dollárról a jövőben 10 milliárd dollárra is emelkedhet, ami 671 százalékos

növekedést jelentene. A remélt exporttöbblet egy jelentős részét pedig a török védelmi szektor adhatná (Razek, 2020).

A folyamatokból látható, hogy a korábbi prosperáló török–líbiai gazdasági kapcsolat alapján Törökország a jövőben is vezető szerepet kíván vállalni az észak-afrikai ország gazdasági életében, annak fellendítésében és az újjáépítésben. Ezt támasztja alá az is, hogy 2019 februárjában török–líbiai közös üzleti tanácskozást tartottak Isztambulban, amelynek keretében a felek meghatározták azokat a területeket, amelyekben együttműködést szándékoznak elérni a közeljövőben. Ilyen a közös befektetés az energia-, a kis- és középvállalkozói, a banki, a közlekedési, a technológiai és a mezőgazdasági szektorban (Öztaş és Polat, 2019). Líbia pozícióját felértékeli a török vezetés szemében az a tény is, hogy az ország az afrikai gazdasági befolyásszerzés „kapujának” tekinthető, és egy stabil ottani jelenlét megkönnyítheti a potenciális befektetések elérését a kontinens más országában is.

Törökország a líbiai katonai beavatkozás szakaszában. A gazdasági és geopolitikai érdekek megvédésének az ára?

E fejezetnek Törökország líbiai katonai beavatkozása a témája, amely egy erőteljes kül- és geopolitikai lépésnek tekinthető. A líbiai belpolitikai események tavaly úgy alakultak, hogy Ankara szemszögéből elkerülhetetlenné vált számára a stratégiai céljai elérése érdekében a *hard power*, azaz a katonai erő alkalmazása. A Haftar tábornok által 2019 áprilisában indított, Tripoli elfoglalását célzó offenzíva decemberben már komoly fenyegetést jelentett a líbiai egységkormány számára. Ennek következtében 20-án a GNA – a novemberben aláírt katonai egyezmény alapján – hivatalosan is légi, szárazföldi és tengeri katonai segítséget kért Törökországtól (Mahmoud, 2019). Erdoğan 2019. december 30-án törvényjavaslatot nyújtott be a Nagy Nemzetgyűlésnek, amely 2020. január 2-án elfogadta azt, és felhatalmazta a kormányt arra, hogy egyéves időtartamra katonákat küldjön Líbiába a GNA támogatására (Sayın, 2020).

A katonai segítségnyújtásnak – ahogy korábban utaltam rá – voltak már előzményei. Törökország nem hivatalosan már Haftar Tripoli elleni hadműveletének a megkezdése óta különböző katonai eszközökkel támogatta Szarrádzs kormányát (*International Crisis Group*, 2020). A novemberi katonai megállapodás aláírásával azonban ez a nyílt katonai támogatás fázisába lépett, amely során az ország jelentősen növelte és elmélyítette a líbiai konfliktusban való részvételét, segítve az egységkormányt Haftar koalíciós erői előrenyomulásának a lassításában. A katonai segítség keretében 2020. január óta Ankara mintegy száz török katonatisztet küldött Líbiába, akik feladata elsősorban a kormányzati erők műveleteinek a segítése, koordinálása, valamint a helyi szövetséges erők kiképzése volt. Ugyanakkor növelte a kormányerőknek és szövetségeseinek szánt katonai felszerelések és fegyverek szállítását is. 2020. januárig Bayraktar TB2

típusú katonai drónokat, rakétákat, páncélozott szállító harcjárműveket (BMC Kirpi), kezelőszemélyzetet és szakértőket bocsátott a GNA részére. Az *International Crisis Group* (2020) szerint január és március között legalább négy teherhajó érkezett Törökországból, amelyek további katonai felszereléseket vittek Líbiába. Februárban közepes hatótávolságú légvédelmi rakétákat szállítottak oda, s azokat a török hadsereg telepítette Tripoli és Miszráta repülőtérén, hogy növeljék a stratégiai csomópontok biztonságát és védelmét. Áprilisban Ankara fokozta a beavatkozást, és a nyugat-líbiai partokhoz két hadihajót vezényelt. A török légierőt is többször bevetették: a gépeket elsősorban feldeítésre és elrettentés céljából használták (*International Crisis Group*, 2020).

Ugyanakkor természetesen a Haftart támogató aktorok is növelték a fegyverszállításait az országba. 2020 januárjában az LNA erői visszafoglalták Szirt városát, ami 2019 áprilisa óta a legnagyobb katonai sikerüknek számított. Februárban Haftar csapatai rakétákkal támadták Tripolit, ahol a védekezés során bevetették a török légvédelmi rakétákat is. Február 18-án egy, az LNA-hoz köthető egység rakétát lőtt ki egy Tripoliban állomásozó török hajóra, és két katona életét veszttette. Február 28-án több mint száz rakéta támadása érte Tripoli egyetlen működő légikikötőjét, a Mitiga repülőtér, ahol előzőleg a török hadsereg egy műveleti központot hozott létre (*Al Jazeera*, 2020b).

A líbiai egységkormány 2020. március 26-án a törökök által is támogatott ellenofenzívát (Békevihar művelet) indított a főváros megsegítésére. Mialatt a fővárosban és környékén folytak a harcok, áprilisban a GNA egységei katonai sikereket értek el az ország nyugati részében. A kormányerők sikeresen elvágták Haftar utánpótlási útvonalát, amelyen keresztül utána üzemanyagot, élelmiszert és fegyvereket tudtak szállítani a szövetségeseiknek. Ennek eredményeként április 14-én elfoglalták Szabráta és Surman városát, amelyek közel egy éven keresztül a Haftarhoz hű biztonsági erők ellenőrzése alatt voltak. Április 18-án a kormánycsapatok előrenyomultak Tarhúna irányába, amely Haftar kiemelt fontosságú hadászati bázisa volt, és a Tripoli elleni műveletet is onnan irányították. A GNA erői bombázták és körülfalták a várost (Canli, 2020), azonban elfoglalniuk csak június 5-én sikerült (*Al Jazeera*, 2020a).

Ankara a líbiai kormánynak nyújtott katonai segítség részeként Észak-Szíriában is toborzott fegyvereseket a törökök oldalán harcoló csoportokból. *Middle East Eye* (2019b) szerint a többségében a Muszlim Testvériséghez köthető Fajlak as-Sám csoportból, valamint a türkmén ellenálló egységből, a Murad Szultán osztagból verbuvált harcosok feladata az volt, hogy a Szarrádsz-kormány katonai céljait segítsék. Sőt, Akoush és McKernan (2020) szerint a törökök már 2019. decemberben, tehát még a parlamentnek a líbiai beavatkozásra vonatkozó felhatalmazása előtt elszállította a velük szövetséges ellenzéki fegyveres csoport, a Szíriai Nemzeti Hadsereg (SNA) 650 tagját Tripoliba, hogy az egységkormány alakulatait erősítsék. 2020. januárban további 1.350 szíriai harcos érkezett Líbiába, akikkel fél évre szóló, havi 2.000 dolláros szerződést írt alá a GNA. Az országban jelen levő szíriai katonák számáról eltérő adatok állnak rendelkezésre.

Az *International Crisis Group* (2020) adatai szerint januárban mintegy kétezeren, márciusban további kétezer-ötszázan érkeztek Tripoliba; az LNA szerint azonban a számuk meghaladhatja a hatezer főt is.

A szíriai harcosok líbiai fogadtatása meglehetősen eltérő volt. Haftar és az LNA-t támogató Egyesült Arab Emírségek élesen bírálta Törökországot, és a Szíriából érkezőket egyenesen külföldi terrorista harcosoknak (*foreign terrorist fighters*) nevezték, illetve az ottlétüket az erőszak eskalációjának kockázataként értékelték. A GNA oldaláról sem volt egyértelmű a szíriai fegyveresek megítélése, s viszonylagos fenntartással kezelték a helyzetet. Ankara azonban visszautasította a kritikákat, és a „szíriai katonai segítségnyújtást” a feladatok „kiszervezésével” indokolta, s a szíriai harcosokat a Wagner-csoportnak a Líbiában tartózkodó mintegy kétezer orosz zsoldosához, valamint a mintegy ötezer fős szudáni egységhez hasonlította (Jones, 2020).

Konklúzió

Összegzésként megállapítható, hogy a 2020. januári török katonai beavatkozás révén a líbiai egységkormánynak sikerült elkerülnie a teljes katonai összeomlást, sőt egyes területeken még ellenoffenzívát is képes volt indítani. Paradox módon, Ankara politikai célja viszont a nyílt katonai beavatkozással – az LNA katonai erejének és az azt támogató országoknak az ellensúlyozásaként – továbbra is az, hogy a Muszlim Testvériséghez köthető GNA megerősödjön, a szemben álló felek pedig minél előbb tűzszünetet kössenek egymással, és tárgyalás útján rendezzék a politikai nézeteltéréseiket. Törökország – a Haftart támogató országokhoz hasonlóan – Líbiát egyfelől egy „geopolitikai ütközőállamnak” tekinti, ahol az Egyiptommal, az Egyesült Arab Emírségekkel, valamint Szaúd-Arábiával szembeni stabil pozíciószerzése pozitív hatással lehet a közel-keleti és az észak-afrikai régió politikai és gazdasági befolyásolására. Másfelől pedig a líbiai térnyerés Ankara kelet-mediterráneumi céljait, így a szénhidrogénkészletről szóló tárgyalásokon a kedvezőbb pozíció kiharcolását is elősegítheti.

Irodalomjegyzék

- Akan, Ali Kemal, Uslu, Sinan, Çimen, Ismail, Balta, Adem és Ekiz, Aynur (2020). Cumhurbaşkanı Erdoğan: Hafter'e hak ettiği dersi vermekten asla geri durmayacağız. *Anadolu Agency*. A letöltés ideje: 2020. április 17. <https://www.aa.com.tr/tr/libya/cumhurbaskani-erdogan-haftere-hak-ettigi-dersi-vermekten-asla-geri-durmayacagiz/1701917>.
- Akgün, Birol és Özkan, Mehmet (2010). Turkey's Opening to Africa. *The Journal of Modern African Studies*, 48(4), 525–546. A letöltés ideje: 2020. május 10. <https://www.cambridge.org/core/journals/journal-of-modern-african-studies/article/turkeys-opening-to-africa/0A1A322EBEA7C607C970C46E7F34B3BC>.

- Akoush, Hussein és McKernan, Bethan (2020). Exclusive: 2,000 Syrian Fighters Deployed to Libya to Support Government. *The Guardian*. A letöltés ideje: 2020. április 22. <https://www.theguardian.com/world/2020/jan/15/exclusive-2000-syrian-troops-deployed-to-libya-to-support-regime>.
- Al Arabiya. (2019). Libya's Haftar Orders Forces to Attack Turkish Ships, Bans Flights to Turkey. A letöltés ideje: 2020. május 5. <https://english.alarabiya.net/en/News/north-africa/2019/06/29/Libya-s-Haftar-orders-forces-to-attack-Turkish-ships-interests>.
- Al Jazeera (2019). Turkey and Qatar Denounce the Attack on Tripoli and Erdogan Will Move to Prevent the „Conspiracy“. *Teller Report*. A letöltés ideje: 2020. május 4. <https://www.tellerreport.com/news/--turkey-and-qatar-denounce-the-attack-on-tripoli-and-erdogan-will-move-to-prevent-the-%22conspiracy%22-.SyDkaaQsV.html>.
- Al Jazeera (2020a). Libyan Government Forces Seize Haftar Stronghold Tarhuna. A letöltés ideje: 2020. november 25. <https://www.aljazeera.com/news/2020/6/5/libyan-government-forces-seize-haftar-stronghold-tarhuna>.
- Al Jazeera (2020b). Tripoli Bombardment Forces Evacuation of Patients from Hospital. A letöltés ideje: 2020. május 7. <https://www.aljazeera.com/news/2020/02/tripoli-bombardment-forces-evacuation-patients-hospital-200228155210765.html>.
- Arab Center for Research & Policy Studies (2020). Situation Assessment: Turkey's Growing Role in Libya: Motives, Background and Responses. *Arab Center Washington DC*. A letöltés ideje: 2020. május 14. http://arabcenterdc.org/policy_analyses/turkeys-growing-role-in-libya-motives-background-and-responses/.
- Beaumont, Peter (2019). Turkish MPs Pass Bill to Send Troops to Support Libyan Government. *The Guardian*. A letöltés ideje: 2020. május 4. <https://www.theguardian.com/world/2020/jan/02/turkish-parliament-to-vote-on-sending-troops-to-libya>.
- Bihari Anna (2012). Törökország új Közel-Kelet-politikája és az arab tavasz. *Grotius*, (55). A letöltés ideje: 2020. május 12. <http://www.grotius.hu/publ/displ.asp?id=CVLGXO>.
- Besenyő János (2011). „Arab tavasz” – politikai rendszerváltás az észak-afrikai arab államokban. *Kül-Világ*, 8(4), 4–18. A letöltés ideje: 2020. május 3. <http://real.mtak.hu/83776/1/besenyo.pdf>.
- Bozkurt, Abdullah (2019). Full Text of New Turkey, Libya Sweeping Security, Military Cooperation Deal Revealed. *Nordic Monitor*. A letöltés ideje: 2020. május 6. <https://www.nordicmonitor.com/2019/12/full-text-of-new-turkey-libya-sweeping-security-military-cooperation-deal-revealed/>.
- Butler, Daren és Gumrukcu, Tuvan (2019). Turkey Signs Maritime Boundaries Deal with Libya Amid Exploration Row. *Reuters*. A letöltés ideje: 2020. május 5. <https://www.reuters.com/article/us-turkey-libya/turkey-signs-maritime-boundaries-deal-with-libya-amid-exploration-row-idUSKBN1Y213I>.
- Caglayan, Ceyda (2020). Turkey Aims to Sign Deal with Libya over Gaddafi-Era Compensation. *Reuters*. A letöltés ideje: 2020. április 25. <https://www.reuters.com/article/us-libya-security-turkey/turkey-aims-to-sign-deal-with-libya-over-gaddafi-era-compensation-idUSKBN1Z913A>.
- Can, Faruk (2020). Türkiye'nin Libya ile ekonomik ilişkileri ne durumda? *Euronews Turkey*. A letöltés ideje: 2020. április 22. <https://tr.euronews.com/2020/01/02/turkiye-nin-libya-ile-ekonomik-iliskileri-ne-durumda>.

- Canli, Enes (2020). Libya's GNA Launches Air Operation to Haftar's Militias. *Anadolu Agency*. A letöltés ideje: 2020. május 7. <https://www.aa.com.tr/en/africa/libyas-gna-launches-air-operation-to-haftars-militias/1818295>.
- Çelik, Mehmed Mazlum (2019). Türk ordusu 108 yıl sonra Enver Paşa'nın izinde Trablus-ı Garp yolunda. *Independent Turkish*. A letöltés ideje: 2020. május 6. <https://www.indyturkish.com/node/106961/k%C3%BClt%C3%BCr/t%C3%BCrk-ordusu-108-y%C4%B1l-sonra-enver-pa%C5%9Fa%E2%80%99n%C4%B1n-izinde-trablus-%C4%B1-garp-yolunda>.
- Csicsmann László és N. Rózsa Erzsébet (2013). A Török Köztársaság az átalakuló Közel-Keleten. *Külügyi Szemle*, (1), 59–78. A letöltés ideje: 2020. április 18. https://kki.hu/assets/upload/Kulugyi_Szemle_2013_01_A_Terek_Keztersaseg_az_et_.pdf.
- Daily Sabah* (2019). Turkish Contractors Want to Return to Libya, Resume Projects Once Peace Restored. A letöltés ideje: 2020. május 2. <https://www.dailysabah.com/business/2019/12/24/turkish-contractors-want-to-return-to-libya-resume-projects-once-peace-restored>.
- Egeresi Zoltán (2019). Kelet-mediterráneumi gázkincs: a ciprusi válság új dimenzióban. *Stratégiai Védelmi Kutatóintézet Elemzések*, (16), 8–9. A letöltés ideje: 2020. április 17. [https://svkk.uni-nke.hu/document/svkk-uni-nke-hu-1506332684763/SVKI_Elemz%C3%A9sek_2019_16_Kelet-mediterr%C3%A1neumi_g%C3%A1zkincs_a_ciprusi_v%C3%A1ls%C3%A1g_%C3%BAj_dimenzi%C3%B3ban_\(Egeresi%20Z.\).pdf](https://svkk.uni-nke.hu/document/svkk-uni-nke-hu-1506332684763/SVKI_Elemz%C3%A9sek_2019_16_Kelet-mediterr%C3%A1neumi_g%C3%A1zkincs_a_ciprusi_v%C3%A1ls%C3%A1g_%C3%BAj_dimenzi%C3%B3ban_(Egeresi%20Z.).pdf).
- Garai Nikolett, Polgár Katalin és Szalai Máté (2016). Líbia: egy lehetséges európai beavatkozás kérdőjelei. *KKI elemzések*, (14). A letöltés ideje: 2020. május 2. https://kki.hu/assets/upload/Lebia_KKI_elemzesek_0530.pdf.
- Gürdeniz, Cem (2018). *Mavi Vatan Yazilari*. Isztambul: Kirmizi Kedi Yayınevi.
- Hacaoglu, Selcan és Kozok, Firat (2019). Turkish Offshore Gas Deal with Libya Upsets Mediterranean Boundaries. *World Oil*. A letöltés ideje: 2020. április 11. <https://www.worldoil.com/news/2019/12/6/turkish-offshore-gas-deal-with-libya-upsets-mediterranean-boundaries>.
- Hazar, Numan (2012). Turkey in Africa: The Implementation of the Action Plan and an Evaluation after Fifteen Years. *ORSAM Report*. A letöltés ideje: 2020. április 12. https://www.orsam.org.tr/d_hbanaliz/Analiz_124_eng.pdf.
- Hiltermann, Joost (2018). Tackling the MENA Region's Intersecting Conflicts. *International Crisis Group*. A letöltés ideje: 2020. április 13. <https://www.crisisgroup.org/middle-east-north-africa/eastern-mediterranean/syria/tackling-mena-regions-intersecting-conflicts>.
- International Crisis Group* (2020). Turkey Wades into Libya's Troubled Waters. A letöltés ideje: 2020. május 19. <https://www.crisisgroup.org/europe-central-asia/western-europemediterranean/turkey/257-turkey-wades-libyas-troubled-waters>.
- Jones, Dorian (2020). Erdogan Confirms First Turkish Soldier Deaths in Libya. *Voanews*. A letöltés ideje: 2020. május 8. <https://www.voanews.com/europe/erdogan-confirms-first-turkish-soldier-deaths-libya>.
- Kardaş, Şaban (2011). Turkey and the Arab Spring: Coming to Terms with Democracy Promotion. *GMF Policy Brief*. A letöltés ideje: 2020. május 2. <https://www.gmfus.org/publications/turkey-and-arab-spring-coming-terms-democracy-promotion>.

- Mahmoud, Khaled (2019). Sarraj Appeals to 'Friendly' Countries to Counter Haftar Advance on Tripoli. *Asharq Al-Awsat*. A letöltés ideje: 2020. április 17. <https://english.aawsat.com//home/article/2045721/sarraj-appeals-%e2%80%98friendly%e2%80%99-countries-counter-haftar-advance-tripoli>.
- Marsai Viktor (2016). Törökország Afrika-politikája. In Baranyi Tamás Péter és Szálka Kinga (szerk.), *Újhold – A török külpolitika útkeresése a 21. század elején* (296–314. o.)
- Marsai Viktor (2017). A migrációs diskurzus margójára III. – A líbiai válság az európai migráció tükrében. *Nemzet és Biztonság*, (1), 110–134. A letöltés ideje: 2020. május 2. http://www.nemzetesbiztonsag.hu/cikkek/nb_2017_1_11_marsai_viktor_-_a_migracios_diskurzus_margojara_ii-a_libiai_valsg_az_europai_migracio_tukreben.pdf.
- Marsai Viktor (2019). Egy elfelejtett válság – a harmadik líbiai polgárháború és a migráció. *Migrációkutató Intézet*. A letöltés ideje: 2020. május 12. https://www.migraciokutato.hu/wp-content/uploads/2019/11/mki_elemezes_egy_elfelejtett_valsg_a_harmadik_libiai_polgarhaboru_es_a_migracio_marsai_viktor.pdf.
- Middle East Eye (2019a). Libya's UN-Backed Government Receives Military Hardware in Spite of Arms Embargo. A letöltés ideje: 2020. május 5. <https://www.middleeasteye.net/news/libyas-un-backed-government-receives-military-hardware-spite-arms-embargo>.
- Middle East Eye (2019b). Turkey to Send Syrian Rebel Fighters to Battle Haftar in Libya. A letöltés ideje: 2020. május 8. <https://www.middleeasteye.net/news/turkey-send-syrian-rebel-fighters-fight-haftar-libya>.
- Ns Energy (2020). Eastern Mediterranean Pipeline Project. A letöltés ideje: 2020. május 2. <https://www.nsenerybusiness.com/projects/eastern-mediterranean-pipeline-project/>.
- Özkan, Mehmet (2010). Turkey's Rising Role in Africa. *Turkish Policy Quarterly*, 9(4), 93–105. A letöltés ideje: 2020. március 16. <http://turkishpolicy.com/Files/ArticlePDF/turkeys-rising-role-in-africa-winter-2010-en.pdf>.
- Öztaş, Tankut és Polat, Ferhat (2019). Turkey–Libya Relations: Economic and Strategic Imperatives. *TRT World*. A letöltés ideje: 2020. május 15. <https://researchcentre.trtworld.com/images/files/reports/Turkey--Libya-Relations-Economic-and-Strategic-Imperatives-r5.pdf>.
- Razek, Said Abdel (2020). Turkey Seeks to Increase Exports to Libya. *Asharq al-Awsat*. A letöltés ideje: 2020. április 17. <https://english.aawsat.com//home/article/2063146/turkey-seeks-increase-exports-libya>.
- Reuters (2019). Eastern Mediterranean Countries to Form Regional Gas Market. A letöltés ideje: 2020. március 17. <https://www.reuters.com/article/us-egypt-energy-gas/eastern-mediterranean-countries-to-form-regional-gas-market-idUSKCN1P81FG>.
- Sayın, Ayşe (2020). Libya tezkeresi Meclis'ten geçti, Genel Kurul'da neler yaşandı? *BBC News Türkçe*. A letöltés ideje: 2020. április 12. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-50978212>.
- Schanzer, Jonathan (2015). Turkey's Secret Proxy War in Libya? *The National Interest*. A letöltés ideje: 2020. április 13. <https://nationalinterest.org/feature/turkeys-secret-proxy-war-libya-12430>.

- Szigetvári Tamás (2018). *Európai integráció és/vagy keleti nyitás – Török külpolitikai és gazdasági dilemmák a 21. század elején*. Budapest: Typotex Kiadó.
- Tagliapietra, Simone (2020). Eastern Mediterranean Gas: What Prospects for the New Decade? *Bruegel*. A letöltés ideje: 2020. május 14. <https://www.bruegel.org/2020/02/eastern-mediterranean-gas-what-prospects-for-the-new-decade/>.
- Tsiplacos, Anastassios (2019). Turkey Is Willing to Set Eastern Mediterranean on Fire. Why Now and What Lies Next... *South East Med Energy & Defense*. A letöltés ideje: 2020. április 19. <https://www.semedenergydefense.com/turkey-is-willing-to-set-eastern-mediterranean-on-fire-why-now-and-what-lies-next/>.